

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.11, november 2017

Indledningen er redigeret af Vibeke A. Pedersen og Steen Tullberg

Tilsyn ved cand.theol., adj. professor (i dansk salme- og kirkehistorie) Jørgen Kjærgaard

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredegørelse og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2025

Indledning til

Historiske Psalmer og Riim til Børne-Lærdom

ved Else Riisager

Indhold

- 1 En lære- og sangbog
- 2 Samarbejdet mellem Hagen og Grundtvig
 - 2.1 Arbejdet med udgivelsen
 - 2.2 Grundtvigs indflydelse
 - 2.3 Grundtvig og udgivelsen
- 3 Grundtvig og bearbejdelserne
 - 3.1 Tilskyndelser til bearbejdelser af gamle salmer
 - 3.2 Fremgangsmåder ved bearbejdelser af gamle salmer
 - 3.3 Tilpasninger og omarbejdelser
 - 3.4 Nye salmer
- 4 Modtagelse af salmerne blandt vennerne
- 5 Anvendelse af salmesamlingen
- 6 Anvendt litteratur
 - 6.1 Trykt
 - 6.2 Utrykt

1 En lære- og sangbog

Historiske Psalmer og Riim til Børne-Lærdom, som udkom i midten af december 1832, er den tidligste større samling af Grundtvigs salmer, der er offentliggjort. Bogen er blevet betegnet som “den første grundtvigske Sangbog” (Hansen 1937-1966, bind 1, s. 182 f.).

Udgivelsen er en lærebog beregnet til kristendomsundervisning af børn og unge både i skolerne og ved hjemmeundervisning. Religion, dvs. evangelisk-luthersk kristendom, var grundfaget i den lovpligtige undervisning, og bogen må være tænkt som supplerende materiale ved undervisningen i den kristne børnelærdom: Ved alle kongerigets borger- og almueskoler fra 1794 og helt frem til 1856 var Luthers lille katekismus, Balles lærebog og salmebogen — det vil fra 1798 sige *Evangelisk-kristelig Psalmebog* — obligatoriske lærebøger, som børnene skulle læse og delvist lære udenad.

I modsætning til den autoriserede salmebog består nærværende udgivelse først og fremmest af “Historiske Psalmer og Riim”, dvs. bibelhistoriske salmer og digte, der i indhold og form rummer episk fortællende elementer. Ældre salmer af bl.a. Thomas Kingo og Hans Adolph Brorson er forholdsvis nænsomt bearbejdede i udgivelsen fra 1832, mens de i *Evangelisk-kristelig Psalmebog* er gennemredigerede i overensstemmelse med den fremherskende oplysningsteologi og den æstetiske smag ved 1700-tallets slutning.

Bogen er i lommeformat og består af salmer og sange samt et fåtal bønner og rim. Ud af bogens 68 nummererede salmer og digte har de 49 melodihenvisninger. Flertallet af de digte, der mangler melodihenvisninger, er nyere salmer af Grundtvig, som i 1832 endnu ikke havde fået melodier.

De 68 tekster i udgivelsen kan primært opdeles i henholdsvis bearbejdelser og originale digte af Grundtvig. Af bearbejdelser rummer samlingen 29 salmer eller rim af Thomas Kingo, 9 af Hans Adolph Brorson, 6 salmer fra ældre, dansk salmedigtning samt 2 salmer af Grundtvigs samtidige. Af disse 46 bearbejdelser har 44 salmer eller rim førstetryk i *Historiske Psalmer og Riim*. Alle ældre digte er sprogligt tilpasset samtidens norm. Af oprindeligt originale digte af Grundtvig findes der i samlingen 22, hvoraf 10 salmer eller digte har førstetryk i udgivelsen.

L.C. Hagen står som udgiver på titelbladet af *Historiske Psalmer og Riim*. Alligevel betragter *Grundtvigs Værker* udgivelsen, som var den et værk af Grundtvig. Med dette synspunkt er vi i overensstemmelse med en fremtrædende del af forskningen.

Læs mere

Jf. bl.a. Steen Johansen i *Grundtvigs Erindringer* 1948, s. 291; Stevns 1950, s. 89; Sørensen 1966, s. 45-50; samt Grundtvig og B.S. Ingemanns *Brevvexling*, s. 136 f. og 144-148. Der henvises i øvrigt til gennemgangen i næste afsnit.

2 Samarbejdet mellem Hagen og Grundtvig

2.1 Arbejdet med udgivelsen

Udgivelsen af *Historiske Psalmer og Riim* er sket i et tæt samarbejde mellem L.C. Hagen og Grundtvig. Den fireogtyve årige stud.theol. havde sammen med andre yngre teologer sluttet sig til Grundtvig og kom jævnligt i hans hjem. I 1832 var Hagen tilmed

lærer i skrivning for Grundtvigs unge sønner, Johan og Svend (Nygård 1893, s. 9).

Initiativet til udgivelsen af salmesamlingen er efter alt at dømme kommet fra Hagen. På samlingens titelblad står trykt, at salmerne og rimene er "samlede og udgivne" af Hagen. En anden af Grundtvigs unge tilhængere, Sigfred Ley, beretter i sine dagbogsoptegnelser, at Grundtvig i forbindelse med udgivelsen var kommet med det generelle udsagn, at han ikke kunne afslå en arbejdsopgave, han blev opfordret til. Om samarbejdsformen fortæller Ley:

Hagen har ret glæde af at komme til Grundtvig i denne tid. Han siger, hvilke salmer han vil have forandrede. Så sætter Grundtvig sig hen i hjørnet af sofaen og digter, og Hagen skriver op. Mens Hagen er borte, så gør Grundtvig også ny salmer eller ændrer de gamle. — Det er dog underligt, at man således kan sætte sig hen og diktere dejlige ny vers ud af hovedet. — Forleden misbilligede Siemonsen Grundtvig for, at han forandrede de gamle salmer. Grundtvig forsvarede det noget; men sagde tilsidst: "Ja, Siemonsen, det er nu det samme, for når der kommer nogen til mig og beder mig gøre mit bedste, så tør jeg ikke sige nej!" (9. september 1832; Nygård 1893, s. 10).

Selv om det fremgår, at bogens indhold er samlet af Hagen, må man formode, at tekstudvalget er aftalt mellem Hagen og Grundtvig indbyrdes, eller at i det mindste intet er medtaget, uden at Grundtvig har givet sit samtykke.

At det er Grundtvig, der har foretaget de mange bearbejdelser i de tidligere udgivne salmer og digte, stemmer for de gamle salmers vedkommende overens med Hagens udtalelser i samlingens forord. Om de gamle salmer hedder det, at "slet ingen af de gamle Psalmer findes her aldeles uforandret" ("For-Ord", s. [III] f.). Grundtvig har givet det råd, "at de gamle Psalmer, ligesaavel til Skole- som til Kirke-Brug, burde meer eller mindre forandres". Hagen har dernæst fulgt Grundtvigs råd om at ændre i gamle salmer, når Grundtvig selv "vilde iværksætte Forandringen" ("For-Ord", s. IV). Disse udsagn må forstås sådan, at i hvert fald substantielle ændringer i forhold til de formodede forlæg må tilskrives Grundtvig.

Hvad angår de to samtidige salmer af henholdsvis Nordal Brun og B.S. Ingemann (udgivelsens nr. 37 og 57), er Nordal Bruns "JEsus lever, Graven brast" forkortet med én strofe. Endvidere har Grundtvig sat sit umiskendelige fingeraftryk ved, at de johannæiske udtryk 'Livet' og 'Lyset' er indføjet i anden strofe (s. 118; jf. Johannesprologen, Joh 1,1-18). I Nordal Bruns original lyder stedet: "Død opsluget er til Seyer, / JEsus Mørkheds Fyrste bandt, / Jeg min kiøbte Frieheð eyer" (strofe 2, verslinje 2-4; Nordal Brun 1786, s. 45). Hos Hagen står der: "Døden veeg for Livets Seier! / Lyset Mørkheds Fyrste bandt, / Fri er den, som Jesus eier!". Opfattelsen af, at Grundtvig har stået for denne bearbejdelse, deles af Steen Johansen (*Bibliografien*, bind 1, s. 273 f. og 284). Ingemanns "Glæd Dig, Zion! glæd Dig, Jord!" er ikke bearbejdet substantielt, da der i forhold til det originale tryk kun er foretaget ændringer i tegnsætning, stavemåde og brug af store begyndelsesbogstaver (Ingemann 1825, s. 1 f.).

Udtalelserne om Hagens og Grundtvigs samarbejde bekræftes af Grundtvig i en samtidig kilde. I et brev til sin fortrolige ven Ingemann, dateret vintersolhverv, dvs. 21. eller 22. december 1832, skriver han om "en lille Samling Salmer og Rim, der i

disse Dage er udkommen”, at

vel er jeg hverken Samler eller Udgiver deraf, men du vilde dog lige fuldt deri set samlet en Del gammelt og nyt af mine Forsøg og en Prøve paa, hvordan jeg mener, de kingoske og brorsonske Salmer burde ændres (Grundtvig & Ingemann 1882, s. 136 f.).

Ingemann genkender Grundtvigs indblanding i udgivelsen. I brev af 6. februar 1833 skriver han tilbage: “Tak for den lille Salmebog, som jeg ser, du har haft en Finger i næsten helt igjennem!” (Grundtvig & Ingemann 1882, s. 144).

2.2 Grundtvigs indflydelse

Omkring 1832 var mange yngre teologer enige med Grundtvig i kritikken af den autoriserede *Evangelisk-kristelig Psalmebog*. De var bl.a. utilfredse med salmebogens gennemgribende ændringer af ældre salmer og dens mangel på salmer med bibelhistorisk indhold. For at genoplive brugen af og udvide kendskabet til Kingos og Brorsons salmer udgav P.A. Fenger i 1827 *Psalmer og aandelige Sange af Thomas Kingo* og tilegnede bogen til Grundtvig, mens Jens Holm i 1830 udsendte en tilsvarende udgave af *Psalmer og aandelige Sange af Hans Adolph Brorson*. Grundtvigs offentlige angreb på salmebogen gik helt tilbage til 1807, og i 1828 var hans kritik blevet stadigt mere udbygget og differentieret, som det fremgår af hans anmeldelse af Fengers Kingoudgave.

Læs mere

Se bl.a. [“Om Religion og Liturgie”](#); brevet [“Hr. Sandsiger!”](#) i “De hellige tre Konger”; [“\[Anmeldelse af\] Psalmer og aandelige Sange af Thomas Kingo, samlede og udgivne af P.A. Fenger”](#) samt indledningen hertil.

Også med hensyn til lærebøger og andre undervisningsmaterialer til børn og unge havde Grundtvig været foretagsom. Inden for kristendomsområdet havde han allerede i 1814 udgivet bibelhistorien *En liden Bibelkrønike for Børn og Menigmand*. Efter sin ændrede forståelse af kristendommen, som han begyndte at få klarhed over i forbindelse med den ‘mageløse opdagelse’ omkring 1825, foretog han en dybtgående omarbejdelse af det bibel- og kirkehistoriske stof og udsendte en ny bibelhistorie i 1828 (Grundtvig 1828b). Samtidig udgav han versificerede gendigtninger af fortællinger fra Første Mosebog i “Studier til en bibelsk Rimkrønike” (Grundtvig 1828c; se udgivelsens nr. 3 og 4).

At Hagens teologiske holdninger og synspunkter på salmer og pædagogik var stærkt påvirket af Grundtvig, læses ud af udgivelsens forord. Ud over kritikken af *Evangelisk-kristelig Psalmebog* kan det eksempelvis nævnes, at ideen om at skelne mellem den enkelte tidsperiodes omskiftelige, særlige udtryk for kristendom og det grundlæggende i kristendommen var en gennemgående tanke i Grundtvigs anmeldelse fra 1828 (Hagens “For-Ord”, s. III f. og Grundtvig 1828a, f.eks. s. 6; [klik her](#)). Forordets indledende synspunkt, at vers og rim er velegnede til at få børn til at huske skolelærdom, er brugt i en lignende sammenhæng og en temmelig enslydende formulering af Grundtvig i fortalen til “Studier til en bibelsk Rimkrønike” (Hagens

“For-Ord”, s. III og Grundtvig 1828c, s. 145; [klik her](#)). På tilsvarende måde er Hagen enig med Grundtvig i, at bibelhistoriske salmer er egnede til skolebrug og – som Grundtvig skriver i 1828 i slutningen af fortalen til *En liden Bibel-Krønike* – er “et af de ypperste Midler til at indprænte dem [dvs. børnene] Christendommen blidelig, levende, og uforglemmelig!” (Hagens “For-Ord”, s. VI og Grundtvig 1828b, s. VIII).

2.3 Grundtvig og udgivelsen

Man kan undre sig over, hvorfor Grundtvig ikke udgav salmesamlingen i eget navn eller optrådte som medudgiver. Ud over hensynet til det sandsynlige initiativ fra Hagens side kan forklaringen ligge i, at Grundtvig i 1832 stadig var usikker på sine egne evner for at skrive salmer og digte specielt til undervisningsbrug og på principperne for at forny og tilpasse gamle salmer til samtidens behov. Som reaktion på en opfordring fra W.A. Wexels skriver Grundtvig i 1826: “De taler om Psalmer! ja, jeg har tænkt derpaa i mange Aar, og gjort allehaande Forsøg, men har næsten med intet været meer end øieblikkelig tilfreds” (28. august 1826; i *Breve* 1924-1926, bind 2, s. 128). I 1828 tvivlede han på, hvor god han var til at skrive fortællende digte med bibelsk stof til skolebrug. I “Studier til en bibelsk Rimkrønike” gav han således udtryk for, at digtene var “Studier” og “vragede Forsøg” (Grundtvig 1828c, s. 146, [klik her](#)). I den samtidige Kingoanmeldelse, der primært handlede om salmer til brug i gudstjenesten, betonedede han, hvor vanskelig en opgave det var at tilpasse de gamle salmer og var henholdende med hensyn til evnen til at digte nye (Grundtvig 1828a, s. 30 f., [klik her](#)).

Her i 1832 kommer Grundtvig i diskussion med Lorenz Siemonsen om, hvorvidt de gamle salmer skal forandres (Nygård 1893, s. 10; [klik her](#)). I brevvekslingen med Ingemann refererer han til sine originale salmer og til sine bearbejdelser af Kingos og Brorsons salmer eller måske kun til bearbejdelserne som “Forsøg og en Prøve” (Grundtvig & Ingemann 1882, s. 136 f.). Der kan således stadig spores en vis personlig usikkerhed i Grundtvigs udtalelser om kvaliteten af hans egne salmer og om, hvorvidt og hvordan ældre salmer skal forandres, og om de i givet fald skal forandres både til kirke- og til skolebrug (se også Sørensen 1964, specielt s. 64-67). Måske følte han sig endnu ikke selv parat til at udgive en salmesamling. Det var først i efteråret 1836, at han begyndte at offentliggøre hæfter af *Sang-Værk til den Danske Kirke*.

3 Grundtvig og bearbejdelserne

3.1 Tilskyndelser til bearbejdelser af gamle salmer

At skabe nye salmesamlinger eller endda en ny salmebog havde været et vedvarende ønske hos Grundtvig, og opfordringer fra andre til et sådant arbejde manglede han heller ikke. Foruden nye salmer skulle fornyelsen bestå af bearbejdelser af gamle salmer fra salmetraditionen. Allerede i 1811 i brevet “Hr. Sandsiger” fremhævede Grundtvig kvaliteten i de bibelhistoriske salmer. I 1828 betonedede han, at de ældre, bibelhistoriske salmer var specielt egnede til skolebrug (Grundtvig 1828b, s. VIII). Om det at bearbejde ældre salmer til undervisningsbrug skrev han samme år til Gunni Busck: “Vilde ellers Tiden strække til, var vistnok en lille Urtekost fra Kirkegaarden Noget, jeg gierne gav mine Børn, og hvem der vilde, at lugte til” (brev til Busck, 20.

december 1828; i Beck 1878, s. 70).

I det samme efterår opfordrede skolelærer Gregers Bech Grundtvig til at bearbejde og udgive gamle salmer til brug i skolen. Tilskyndelsen fremkom i forbindelse med en rosende omtale af Kingos salmer: “Har De ei engang givet Forhaabning om, at De, med skaansom Haand, vil lempe et eller andet stødende Udtryk tilrette? Ønskeligt, om vi havde et lille Udvalg til Brug i Skolerne” (brev til Grundtvig af 20. august 1828; i *Breve 1924-1926*, bind 2, s. 151).

I januar 1832 modtog Grundtvig en utvetydig opfordring fra sognepræst Gunni Busck: “Glem ikke det Andet, glem ikke vore gamle *Psalmer!*”. Busck tænkte specielt på salmer til kirkebrug, der skulle tilpasses, så de kunne komme i anvendelse igen. Han kendte ingen bedre end Grundtvig til “at ryste Støvet af de gamle Psalmer og affile og stundom omstøbe det, der kun er Form og skal og kan borttages uden at gaae Aanden for nær” (brev til Grundtvig den 23. januar 1832; i Beck 1878, s. 139 f.).

Som svar sendte Grundtvig salmen “Tag det sorte Kors fra Graven!” (udgivelsen nr. 36) til Busck og indledte brevet: “Vel har jeg ikke endnu skrevet [dvs. skrevet prædiken] til i Morgen, men mig synes, jeg maa dog sende Dig en ny Sang, Herren gav mig” (brev til Busck den 31. marts 1832; i Beck 1878, s. 148-150; Grundtvig-arkivet, [fasc. 458](#)). Salmen er inspireret af og kan synges på melodien til Kingos salme til påskedag, “SOm dend Gyldne Sool frembryder” (*Vinter-Parten* 1689). Få år senere fik Busck en helt central rolle i tilblivelsen af Grundtvigs hovedværk, *Sang-Værk til den Danske Kirke* 1836-1837.

Læs mere

En oversigt over Grundtvigs overvejelser og andres opfordringer til ham om at bearbejde gamle, danske salmer kan ses i Balslev-Clausen 1991, s. 51-53.

3.2 Fremgangsmåder ved bearbejdelser af gamle salmer

I Hagens udgivelse kan det aflæses, at Grundtvig har grebet opgaverne forskelligt an i sin behandling af gamle salmer. Skitse-mæssigt kan hans fremgangsmåder opdeles i følgende hovedgrupper:

- han tilpasser den gamle salme ud fra, hvad han mener er samtidens og målgruppens behov;
- han omarbejder salmen i større eller høj grad med bevarelse af den gamle salmes begyndelse;
- han skaber en efterklangssalme ud fra den gamle salme, eller han moddigter og skaber en ny salme med afsæt i den gamle.

I forhold til Kingos salmer benytter Grundtvig sig af alle disse tilgange, og det er kun ved salmer af ham, at en egentlig moddigtning er registreret i forskningen. Til denne

gruppe knytter sig også nye salmer, hvortil Grundtvig har hentet eksempelvis et motiv eller et billede fra Kingos salmedigtning, der således er benyttet som en samling af kildematerialer (Stevns 1950, s. 98 f.).

Kingos påskesalme "SOM dend Gyldne Sool frembryder" (*Vinter-Parten* 1689, s. 646-650) har været så inspirerende for Grundtvig, at Hagens udgivelse rummer eksempler på, at Grundtvig har bearbejdet salmen på alle tre måder. Gengivelsen "Som den gyldne Soel frembryder" (udgivelsen nr. 34) er en tilpasning af salmen, mens "Som den gyldne Soel udbryder" (udgivelsen nr. 59) kan karakteriseres som en omarbejdelse, der har udgangspunkt i Kingos salme. Endelig er "Tag det sorte Kors fra Graven!" (udgivelsens nr. 36) en efterklang af Kingos gamle salme ved at tage afsæt i den. Andre eksempler på flere typer bearbejdelse af den samme salme af Kingo er "NU nærmer sig vor Pintze-Fest" (Kingos salmebog 1699, s. 405 f.), der fortrinsvis er tilpasset i "Nu rinder op vor Pindse-Fest" (udgivelsens nr. 43) og omarbejdet i "Oprundet er vor Pindse-Fest" (udgivelsens nr. 44), samt Kingos "KLaer op mit Hierte, Siæl og Sind" (Kingos salmebog 1699, s. 414-418), som er tilpasset i "Klar op mit Hjerte, Sjæl og Sind" (udgivelsens nr. 47) og omarbejdet i "Klar op, du Sky paa Øien-Bryn" (udgivelsens nr. 46).

3.3 Tilpasninger og omarbejdelser

Karakteristisk for de greb, Grundtvig benytter ved tilpasningen og omarbejdningen af en gammel salme, er dels forkortelse af strofeantallet, dels ændring af ord, udtryk og verslinjer, og ofte kombinerer han begge fremgangsmåder. Magnus Stevns har påvist, at Grundtvig har forkortet to tredjedele af Kingos oprindelige salmer i udgivelsen, således at en fjerdedel af stroferne forsvinder i disse salmer (Stevns 1950, s. 89). Salmer af Brorson er forkortet på tilsvarende måde, idet strofeantallet dog kun er en sjattedel mindre i Hagens samling (Sørensen 1966, s. 50).

Stevns påpeger, at de mange forkortelser ikke er foretaget, fordi digtene er for lange, da digtenes længde ikke er udslagsgivende for, hvor meget det enkelte digt forkortes. Med Kingos salmer som undersøgelsesmateriale mener han derimod, at det er den samme slags betragtninger og forestillinger i Kingos digte, der bliver fjernet (Stevns 1950, s. 89 f.). Kingos "SOM dend Gyldne Sool frembryder" bliver ved tilpasningen "Som den gyldne Soel frembryder" (udgivelsen nr. 34) eksempelvis forkortet fra ti til seks strofer i forhold til førsteudgaven i *Vinter-Parten* 1689 (s. 646-650). Udeladt er bl.a. Kingos strofe 7, hvor den kristnes dåb billedligt er beskrevet som en parallel til Kristi død og opstandelse. Ligeledes udeladt er den malende udpensling i strofe 8 af den troendes legemlige død og ødelæggelse, hvor kroppen enten bliver dækket af jord, fortæret af orme eller ild eller opslugt af vand (Stevns 1950, s. 93). I Grundtvigs tilpasning skal der være balance i beskrivelsen af den troendes legemlige død og af Kristi ophold i graven. Det er sandsynligt, at Grundtvig i sit arbejde med Kingos salme først har reageret imod omtalen af Kristi grav i strofe 3: Det lyriske jeg finder trøst og lindring ved at mindes Jesu grav "Og betænker hvor du laa / Udi Dødsens fæle Vraa, / Og stood op med Krafft og Ære, / Hvad kand større Glæde være" (*Vinter-Parten* 1689, s. 647). For Grundtvig er der ingen trøst i Kristi fornedrelse i graven, og han ændrer beskrivelsen af graven til: "Hvor med Engle-Vagt Du laae, / Tændte Lys i mørke Vraa"

(udgivelsen s. 111). I denne kontekst har Grundtvig fundet det passende at udelade Kingos strofe 8.

Når Grundtvig ændrer i de gamle salmer, ses det ofte, at han udtrykker et andet teologisk syn end forlæggets. Hos Kingo hedder det: “Ligger Jeg i Syndsens Boye [dvs. lænke]”, som understreger vigtigheden af at erkende synden i den lutherske ortodoksi (“SOm dend Gyldne Sool frembryder”, strofe 4). Ændringen til “Snubler jeg paa glatte Veie” (“Som den gyldne Soel frembryder”, udgivelsen s. 111) passer derimod til en kristendomsopfattelse, hvor syndserkendelsen ikke har samme betydning for frelsen. Ændringen opfylder desuden et andet formål: ud fra pædagogiske hensyn at gøre et gammeldags sprog mere forståeligt for ungdommen. Samtidig følger Grundtvigs udtryk sig langt bedre stilistisk ind i samtidens mere afdæmpede æstetiske smag.

Ud over disse fremgangsmåder ved Grundtvigs bearbejdelser er det typisk for den gruppe, der her er rubriceret som omarbejdelser, at Grundtvig har ændret eller drejet forlæggets fokus eller emne. I nogle tilfælde sker det endda i en sådan grad, at det kan diskuteres, om Grundtvig har skabt en ny salme. Mens Kingos “SOm dend Gyldne Sool frembryder” handler om Kristi opstandelse påskemorgen og denne begivenheds betydning for den troende, drejer omarbejdelsen “Som den gyldne Soel udbryder” (udgivelsen nr. 59) sig om forkyndelsen af evangeliet før og efter reformationen. Omarbejdelsens optakt i strofe 1,1-4 er et næsten ordret lån fra Kingos salme, mens de følgende verslinjer hos Grundtvig blot er inspireret af Kingos. Hos Kingo er det Jesu opstandelse, der sammenlignes med solens gennembrud, hos Grundtvig er det “Ordet”, bl.a. forstået som evangeliet om Kristus, der ved reformationen bryder igennem den katolske kirkes formørkede forvaltning af kirkens magt og den kristne lære. Resten af Grundtvigs salme har ikke relation til Kingos, og “Som den gyldne Soel udbryder” må derfor som helhed karakteriseres som en ny salme af Grundtvig.

“Oprundet er vor Pindse-Fest” (udgivelsens nr. 44) er en omarbejdelse af Kingos “NU nærmer sig vor Pintze-Fest” (Kingos salmebog 1699, s. 405 f.). Af begyndelsen er kun verslinjen “Gud Hellig-Aand, vær Du vor Gjæst” direkte overtaget fra Kingo. Mens Kingos salme har fokus på Helligåndens betydning for den troende, handler Grundtvigs omarbejdelse om Helligåndens gerninger i menigheden gennem især dåb, nadver og forkyndelse.

Flere karakteristiske træk ved Grundtvigs bearbejdelser i udgivelsen er beskrevet med mange eksempler af Magnus Stevns i “Grundtvig og Kingos Salmer” (1950), af Jørgen Sørensen i “Grundtvig og Brorson” (1966) samt af Sune Auken og Johan Damsgaard i “Grundtvigs Brorson” (2016).

3.4 Nye salmer

Ved alle tre skitserede fremgangsmåder for bearbejdelser skinner Grundtvigs digteriske egenart, holdninger og kristendomssyn igennem for helt at overstråle salmen i efterklange og moddigtninge.

Det overordnede ærinde, Grundtvig og hans teologiske venner havde, var at fremme en mere gammelluthersk forståelse af kristendommen, der adskilte sig fra de

rationalistiske strømninger, som stadig havde forholdsvis stor udbredelse i statskirken. Det skulle ikke ske ved en blind overtagelse af udtryk for kristendom fra især den lutherske ortodoksi, men ved at forny dem, så de passede til samtiden. Det resulterede i, at Grundtvig bearbejdede specielt Kingos salmer, så salmernes teologiske udsagn kom i overensstemmelse med hans egen kristendomsforståelse. Et par af Grundtvigs originale salmer, der har førstetryk i udgivelsen, giver tydelige udtryk for hans holdninger og opfattelser, idet de på visse punkter viser et andet kristendomssyn eller ligefrem modsiger Kingo.

Efterklangssalmen "Tag det sorte Kors fra Graven!" (udgivelsens nr. 36) har versemål og melodi efter Kingos "SOm dend Gyldne Sool frembryder". Det er det samme versemål, Kingo har brugt i sine 17 passionssalmer, hvoraf syv salmer er gengivet som bearbejdelser i Hagens samling (udgivelsens nr. 25-31). Modsætningen lys-mørke i Kingos strofe 1 bliver udbygget og forstærket i Grundtvigs strofe 2,1-4. "Gravens mørke Land" ("SOm dend Gyldne Sool frembryder", strofe 6) bliver eksempelvis hos Grundtvig erstattet af "Graven lyste, Mørket segned". Hos Kingo i strofe 1 kæmper den gyldne sol dramatisk mod mørket, og på samme måde gør Jesus: "min JEsus aff sin Grav, / Og det dybe Dødsens Hav / Opstod ærefuld aff Døde, / Imod Paaske Morgen-Røde". Mens Kingos Jesus således som solen og som en sejrende kriger står op af dødens dybe hav, viser Grundtvig et andet billede: Jesus som morgensolen opstår mildt i en spejling i Maria Magdalenes tårevædede øje (strofe 3; se den udfoldede analyse i Nielsen 2010, s. 496-499). I bevægelsen fra Kingos salme til Grundtvigs forskubbes vægten fra trykket af død, fornedrelse og synd i Kingos salme til betoningen af liv, opstandelse og frelse i Grundtvigs.

I begyndelsen af "Tag det sorte Kors fra Graven!" formede Grundtvig endelig en moddigtning til den bodskristendom, som Kingo til dels var repræsentant for. Dens dødssymboler og udsmykninger på gravene udskiftes med symboler på liv, både fra foråret i naturen og det evige liv. Dødens sorte kors ombyttes med hvide forårsliljer. Den brækkede stav fra livet på jorden, der var opfattet som en pilgrimsvandring mod det egentlige, himmelske liv, erstattes med englevinger, der symboliserer de salige sjæles himmelflugt. Urnen med asken fra det brændte legeme byttes ud med symbolet på opstandelse, fugl Fønix. Konkluderende udskiftes "hule Sukke" med "Fryde-Sang", sorgens udtryk erstattes af glædens. Verslinjen er en moddigtning til Kingos passionssalme til langfredag, "BRyder frem I hule Sukke" (Kingos salmebog 1699, s. 583-595).

Den store salme "*O deilige Land*" (udgivelsens nr. 67) kan bl.a. ses som en moddigtning til Kingos "Far, Verden, far vel" (Kingo 1681, s. 86-93). Gennem sin melodiangivelse og versemålet henviser Grundtvig selv til Kingos salme, hvis tema og antitetiske opbygning udsiges i titlen "Keed af Verden, og kier af Himmelen". Mens Kingo fornægter livet i verden som tom forfængelighed og forgængelighed i modsætning til evighedslivet i himlen, sammenbinder Grundtvig det jordiske og himmelske i forestillingen om "De Levendes Land": "Mit Land, siger Livet, er Himmel og Jord, / Hvor Kjærlighed boer!" (strofe 14).

Andre nyskrevne salmer af Grundtvig, der havde førstetryk i udgivelsen, lå

genremæssigt mere i forlængelse af de gamle bibelhistoriske salmer. Blandt disse kan nævnes “*Abraham sad i Mamre Lund*” (udgivelsens nr. 5), der gendigtede fortællende stof fra fortrinsvis 1 Mos 18,1-15. Andre salmer havde forlæg i de poetiske dele af Bibelen som “*Ved Babylons Floder / Vi sørgende sad*” (udgivelsens nr. 9) med forlæg i Sl 137 og “*Mellem Brødre kaldt den Lille*” (udgivelsens nr. 7), der helt ned i bibelvers for salmestrofe gengav Sl 151 fra den græske bibeloversættelse, *Septuaginta*. Ud fra en nytestamentlig fortælling, ApG 16,25-34, skabte Grundtvig “*Natten skrider, Dagen gryer*” (udgivelsens nr. 56). Også disse salmer og sange, der ikke har direkte relation til ældre, dansk salmetradition, bærer umiskendelige præg af Grundtvigs særegne æstetiske, pædagogiske og teologiske syn.

4 Modtagelse af salmerne blandt vennerne

Efter at Gunni Busck havde fået manuskriptet til “*Tag det sorte Kors fra Graven!*”, satte han sig ved klaveret i dagligstuen og nynnede, “da blev den liflig i min Mund og i mit Hjerte”, og han mente, at det samme ville ske, når menigheden kunne synge den “som en christelig Psalme om Opstandelsen” (brev fra Busck til Grundtvig den 5. april 1832; i Bech 1878, s. 150 f.).

Ingemann modtog salmesamlingen med noget større forbehold. Hans kritik omfattede kommentarer om salmeudvalget, salmerne som genre og Grundtvigs brug af oldnordisk billedsprog i salmer. Angående Grundtvigs bearbejdelser af især Kingos salmer påpegede han bl.a.:

Hvor nær beslægtet end din Aand er med Kingos, vil dog det stærkt ejendommelige hos eder begge ikke saaledes sammensmelte for mig, at jeg ikke snart maa høre den enes Røst og snart den andens, hvorved Salmen klinger mig ikke tostemmig, men som vekselsvis afbrudt og fortsat af dig og den gamle med en kjendelig Stemmeforskjel, som forstyrrer mig, blot derved, at jeg mærker det (brev til Grundtvig, 6. februar 1833; i Grundtvig & Ingemann 1882, s. 144-146).

I sit svar indvendte Grundtvig, at Ingemanns kritik sikkert var berettiget, hvis salmerne skulle anvendes i kirken, men at bogen “i alle Maader er en *Skolebog*”. Grundtvig havde derfor “Ret til at mene, den er efter Omstændighederne ret god til *sit* Brug”. Herefter modsiger han ikke Ingemanns kritik af bearbejdelsen af Kingos salmer, selv om han har forsøgt at sammensmelte Kingos dele og hans egne i de enkelte salmer. I en skolebog mente han, at pædagogiske hensyn måtte veje tungere end æstetiske (brev af 7. februar 1833; i Grundtvig & Ingemann 1882, s. 147).

5 Anvendelse af salmesamlingen

Historiske Psalmer og Riim til Børne-Lærdom blev anmeldt flere steder, og i de følgende år udkom bogen i fem, til dels udvidede udgaver (se Erslew 1962, bind 1, s. 551, og tekstredigørelsens afsnit [Senere udgaver](#)).

Salmesamlingen kom i brug i bredere kredse til kristendomsundervisningen af børn og unge. Hagen fortalte i forordet til tredje udgave i 1840, at bogen allerede da var solgt i ca. 2.500 eksemplarer (Hagen 1840, s. X). Men især i den undervisning, der var

påvirket af Grundtvigs særlige, pædagogiske ideer, fik bogen indpas. Det var efter denne bog, Grundtvig lærte sine sønner bibelhistoriske salmer, “som tildels lærtes udenad” (se *Grundtvigs Erindringer* 1948, s. 146). Peter Rørdam blev i 1838 bestyrer på Caroline Amalies Asylskole i København, som var den første skole, der i væsentlig grad byggede på mundtlighed i undervisningen. Efter at han havde fortalt bibelske historier “saa anskuelige, at de stod Tilhørerne som malede for Øjnene” og sat dem i sammenhæng med børnenes liv, sang alle de tilsvarende salmer fra *Historiske Psalmer og Riim* (Rørdam 1891, s. 205).

Udgivelsen indeholdt blivende digte i Grundtvigs produktion. Samtidig blev Hagens samling det sted, hvor mange gamle salmer blev genopdaget, kom i fornyet brug, og hvorfra mange senere udgivere hentede de moderniserede salmer og sange til nye udgivelser. Da Grundtvig med råd fra sine præstevenner eksempelvis i 1843 forsøgte at lave en salmesamling, kendt under navnet *Psalme-Blade til Kirke-Bod*, pegede flere på salmer i Hagens samling. Det var versioner af salmer fra denne udgivelse, de fandt egnede til den nye salmesamling (se *Breve* 1924-1926, bind 2, s. 360, 362 m.fl.; Holm 2002).

6 Anvendt litteratur

6.1 Trykt

- Auken, Sune & Johan Damsgaard (2016) “Grundtvigs Brorson” i *Grundtvig-Studier*, s. 47-78. København.
- Balle, Nicolai Edinger (1791) *Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion, indrettet til Brug i de danske Skoler*København.
- Balslev-Clausen, Peter (1991) *Det vingede ord. Om N. F. S. Grundtvigs salmedigtning*. Frederiksberg.
- Bech, Henrik udg. (1878) *Gunni Busck, et Levnedsløb i en Præstegaard*, 2. udg. [1869]. København.
- *Bibliografien*, se Johansen, Steen (1948-1954).
- *Breve* 1924-1926, se Grundtvig, N.F.S. (1924-1926).
- Brorson, Hans Adolph (1830) *Psalmer og aandelige Sange af Hans Adolph Brorson*, udg. Jens Holm. København.
- Brun, Johan Nordal (1786) “JEsus lever, Graven brast” i *Evangeliske Sange*, s. 45. Bergen.
- Erslew, Thomas Hansen (1962) *Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande, fra før 1814 til efter 1858*, bind 1 [1843]. København.
- *Evangelisk-kristelig Psalmebog, til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt* (1798). København.

- Grundtvig, N.F.S. (1807) "Om Religion og Liturgie" i *Theologisk Maanedsskrift for Fædrelandets Religionslærere*, februar, s. 129-201. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1811) "De hellige tre Konger" i *Sandsigere eller den danske Huusven*, nr. 12, 10. april, s. 179-187. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1814) *En liden Bibelkrønike for Børn og Menigmand*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1828a) "[Anmeldelse af] Psalmer og aandelige Sange af Thomas Kingo, samlede og udgivne af P.A. Fenger" i *Theologisk Maanedsskrift*, bind 13, s. 1-36. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1828b) *En liden Bibel-Krønike for Børn og Menigmand*, 2. [egl. 3.] omarbejdede udg. [1814]. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1828c) "Studier til en bibelsk Rimkrønike" i *Theologisk Maanedsskrift*, bind 13, s. 145-181. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1837: 1836-1837) *Sang-Værk til den Danske Kirke*, bind 1. København.
- Grundtvig, N.F.S. & B.S. Ingemann (1882) *Grundtvig og Ingemann. Brevveksling 1821-1859*, udg. Svend Grundtvig. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1924-1926) *Breve fra og til N.F.S. Grundtvig*, udg. Georg Christensen & Stener Grundtvig bind 1-2, bind 2: (1821-1872). København.
- *Grundtvigs Erindringer* 1948, se Johansen, Steen & Henning Høirup.
- Hagen, L.C. udg. (1840) *Historiske Psalmer og Riim til Børnelærdom*, 3. udg. [1832]. København.
- Hansen, Uffe (1937-1966) *Grundtvigs Salmedigtning. Dens Historie og Indhold*, bind 1-3. Odense og København.
- Holm, Jette (2002) "Psalme-Blade til Kirke-Bod. En brevveksling mellem Grundtvig og hans præsteverner i foråret 1843" i *Grundtvig-Studier*, s. 24-73. København.
- Ingemann, B.S. (1825) "Glæd Dig, Zion! glæd Dig, Jord!" i *Høimesse-Psalmer til Kirkeaarets Helligdage*, nr. 1, s. 1 f. København.
- Johansen, Steen & Henning Høirup udg. (1948) *Grundtvigs Erindringer og Erindringer om Grundtvig. I Udvalg*. København.
- Johansen, Steen (1948-1954) *Bibliografi over N.F.S. Grundtvigs Skrifter*. København.

- Kingo, Thomas (1681) *Aandelige Siunge-koors Anden Part. eller Siælens Opvækkelse til Allehaande Andagter i Allehaande Tilfælde*. København.
- Kingo, Thomas (1689) *Danmarks og Norges Kirkers Forordnede Psalme-Bog. Vinter-Parten. Efter sær Kongel. Befalning, af Salig D. Mort. Luthers, saa og andre Gudfrygtige Lærde Mænds Sange og gamle Kirke-Psalmer sammendragen, og med en stoor Deel til Højtiderne, Søndagene og Fasten igiennem forbedret*. Odense.
- Kingo, Thomas udg. (1699) *Dend Forordnede Ny Kirke-Psalme-Bog. Efter Hans Kongl. Mayest. Allernaadigste Befalning, af de fornemste Geistlige i Kiøbenhafn til Guds Tieniste paa Søndagene, Fæsterne, Bededagene, og til anden Gudelig brug i Kircken, udi Danmark og Norge, af Gamle Aanderige Sange Ordentlig indrettet og Flitteligen igiennemseet, og med mange Ny Psalmer forbedret, og iligemaader efter Kongl. Befalning til Trykken befodret*. Odense.
- Kingo, Thomas (1827) *Psalmer og aandelige Sange af Thomas Kingo*, udg. P.A. Fenger. København.
- Kingo, Thomas (1941) "Dend XI. Sang. Keed af Verden, og kier ad Himmelen" i *Samlede Skrifter*, bind 3, s. 214-218 [1681]. København.
- Kingos salmebog, se Kingo, Thomas udg. (1699).
- Nielsen, Erik A. (2010) *Thomas Kingo. Barok, enevælde, kristendom. Billed-sprog II*. København.
- Nygård, Frederik red. (1893) "Dagbogsoptegnelser af Sigfred Ley om Grundtvig m. fl." i *Danskeren. Tidsskrift for Land og By* 1888-1894, bind 9, s. 1-17. København.
- Rørdam, H.F. udg. (1891-1895) *Peter Rørdam. Blade af hans Levnedsbog og Brevvexling* 1-3; bind 1 (1891): *fra 1806 til 1844*. København.
- Stevns, Magnus (1950) "Grundtvig og Kingos Salmer" (1949) i *Fra Grundtvigs Salmeværksted*, udg. Henning Høirup & Steen Johansen. København.
- Sørensen, Jørgen (1964) "Grundtvig og ældre dansk salmedigtning" i *Grundtvig-Studier*, s. 47-69. København.
- Sørensen, Jørgen (1966) "Grundtvig og Brorson" i *Grundtvig-Studier*, s. 39-67. København.
- *Vinter-Parten*, se Kingo, Thomas (1689).

6.2 Utrykt

- Grundtvig, N.F.S. (1843) "Psalme-Blade til Kirke-Bod", manuskript i Grundtvig-arkivet, fasc. 382(1), Det Kongelige Bibliotek. København.

